

K POKUSU O REVIZI ZEMSKÉHO ZŘÍZENÍ V ČECHÁCH NA POČÁTKU 18. STOLETÍ

Valentin Urfus

V l. 1709 - 1710 byla v Čechách vytvořena komise, jejímž úkolem bylo provést revizi zemského zřízení,¹⁾ tedy zákoníku, který - pod jménem Obnovené zřízení zemské - platil tehdy v Čechách necelých sto let a jehož vydání v r. 1627 bylo v jistém slova smyslu tečkou, kterou učinil vítězný habsburský absolutismus za českým povstáním. Revize měla spočívat v tom, že ustanovení zemského zřízení měla být doplněna a korigována legislativou, jež byla mezitím publikována.²⁾ Rozhodovaly tedy o ní v první řadě praktické cíle, neboť množství rozmanitých reskriptů, rezolucí, deklaratorií a pragmatik - jak se jednotlivé zákonodárné akty běžně nazývaly - počalo dostupovat takové výše, že se v nich těžko orientovali i sami současníci. Úkolem dotčené komise nebylo tedy vypracovat osnovu zákoníku od základu nového, nýbrž pořídit jen kompilační práci z dosavadní legislativy nové znění zemského zřízení. Zemské zřízení zůstávalo proto také základem její práce a znamenalo i přesné vymezení rozsahu její činnosti.

Ustavení kompilační komise v Čechách, jakož i vznik podobné komise s analogickými úkoly na Moravě,³⁾ tak tedy dobře zapadaly do poměrně intenzivní reformní činnosti, jejímž svědkem na přelomu 17. a 18. stol. se staly nejen dvorská centrála ve Vídni, nýbrž i ústřední zemské úřady v Čechách.⁴⁾ Je snad zbytečné říkat, jak dalece právě tento ruch souvisel s neutěšenou finanční situací, příznačnou ostatně pro každý absolutistický režim této doby. Stejně tak nadbytečným by bylo zdůrazňovat, že hlavním zřetelem, který byl tehdy úředními činiteli na všech stranách sledován, byla hlediska hospodářskopolitická a finančněkamerální. Tím pozoruhodnější je skutečnost, že úsilí o revizi zemského zřízení vybočovalo z tohoto rámce, neboť jeho cíle byly od počátku jiné, směřující k výlučně legislativním úkolům.

1) K jejímu jmenování a složení J. K a l o u s e k, České státní právo, Praha 1892, (II. vyd.), 474 a 475 v pozn.

2) Ph. H a r r a s v. H a r r a s o w s k y, Geschichte der Codification des österreichischen Civilrechts, Wien 1868, zejm. 17 a n., E. O t t, Beiträge zur Reception-Geschichte des römisch-canonischen Processes, Leipzig 1879, 278.

3) Tamtéž.

4) Hlavním pramenem informací o tom stále zůstává starší, nikoliv však zastaralé dílo A. F. P r i b r a m a, Das böhmische Commercicollegium und seine Thätigkeit, Prag 1898 (Beiträge zur Geschichte der deutschen Industrie in Böhmen, VI.)

Tento ráz revizní a kompilační práce byl podtržen i tím, že její průběh se měl kromě mechanického pořádku zákonné materie řídit zároveň i pokyny širěji pojatými, tak zejména snahou o sblížení zemského práva s právem městským, jakož i snahou o unifikaci ve smyslu teritoriálním, tedy o unifikaci mezi právem platícím v Čechách a na Moravě.⁵⁾ Toto zaměření kompilační práce nepochybně přesahovalo hlavní poslání komise, které, jak již bylo řečeno, mělo mít původně ráz především prakticistní.

Není divu, že činnost kompilační komise se stala proto záhy i předmětem zájmu odborné historické a právní literatury. A to tím spíše, že v české a moravské komisi bylo možno spatřovat počátek souvislého legislativního úsilí, které po rozmanitých přeměnách vedlo posléze k vydání rakouského obecného občanského zákoníka.⁶⁾

Činnost české kompilační komise - stejně jako činnost komise moravské, která by však vyžadovala samostatné pozornosti a proto jí bude třeba v našem sledování ponechat stranou - neprobíhala naprosto plynule.⁷⁾ Legislativní práce se několikrát ocitla na mrtvém bodě, musila být znovu uváděna do pohybu a posléze skončila vlastně bez efektivního výsledku, neboť organizace kodifikační práce byla podrobena novému uspořádání. Centrem tohoto úsilí se stala nadále pak Vídeň a kodifikační práce sama zcela otevřeným nástrojem centralizačních tendencí, neboť jejím cílem bylo vypracovat společný zákoník pro české a rakouské země. To bylo ovšem již také přímé východisko cesty, které vedla - i když ani v tomto případě ne ještě bez rozmanitých peripetií - k rakouskému obecnému občanskému zákoníku. Tato jistě nanejvýš významná a pozoruhodná souvislost nebyla však jen tím jediným co připoutávalo badatelský a literární zájem.

Badatele, zabývajícího se českou problematikou, jistě více než tyto vzdálené a dlouhodobé perspektivy zaujme skutečnost, že česká kompilační komise vypracovala v prvních letech své činnosti, to znamená po r. 1709 a znovu pak na počátku dvacátých let 18. stol., což bylo nejkonsolidovanější období její práce, pozoruhodný dokument, vlastně osnovu, určité části revidovaného zemského zřízení, jemuž soudobý úřední jazyk dal název - *Elaboratum Bohemicum*. Tento elaborát české kompilační komise zahrnuje osnovu zemského zřízení, jež odpovídá oněm partiím Obnoveného zřízení zemského z r. 1627, které pojednávaly o ústavním a

5) H a r r a s o w s k y, l.c., 16, O t t, l.s., 278.

6) Vedle již citovaných prací srov.dále J. Č e l a k o v s k ý, O účasti právníků a stavů ze zemí českých na kodifikaci občanského práva rakouského, Praha 1912 a nejnověji J. K l a b o u c h, Osvícenské právní nauky v českých zemích, Praha 1959.

7) H a r r a s o w s k y, l.c., zejm. 20, O t t, l.c., 278, K a l o u s e k, l.c., 476.

státním právu, tedy - chceme-li se přidržet systematiky tohoto zákoníku - články uvozené literou A, nebo - chceme-li se naopak vyjadřovat tak, jak to činili tvůrci tohoto elaborátu - tedy právo veřejné (jus publicum).⁸⁾ Jelikož pak v české kompilační komisi se od určité doby ujalo rozdělení veškeré matérie, která měla být legislativně uspořádána, do devíti oddílů, počínaje právem státním a konče právem trestním, kryl se tedy český elaborát ve své konečné podobě z dvacátých let 18. stol. s prvním oddílem tohoto devítičlenného schematu.⁹⁾

Uvážíme-li význam otázek, které tu byly dotčeny - především trůnní právo vládnoucí dynastie, základní zásady zemské ústavy atp. - nepodivíme se jistě tomu, že si tohoto elaborátu povšimla již v minulém století literatura o českém státním právu a že mu značnou pozornost věnoval i tvůrce největšího díla v tomto tématickém okruhu - Josef Kalousek.¹⁰⁾ Aniž by bylo třeba předcházet dalšímu výkladu, je možno hned říci, že to byla pozornost naprosto odůvodněná, vycházející ze skutečného významu tohoto dokumentu a ne jen ze snahy nalézt stůj co stůj doklady podporující tehdejší českou politickou doktrínu opřenou o myšlenku historického českého státního práva.

Elaborát, který česká kompilační komise vypracovala, je dílem zajímavým a významným z celé řady důvodů. Co upoutá zájem dnešního čtenáře asi v první řadě, je snaha - důsledně se opakující na celé řadě míst - vymýtiti z textu platného zemského zřízení, tedy vlastně z textu Obnoveného zřízení zemského, který, jak již bylo řečeno, byl základem kompilační práce, všechny potupné zmínky o porážce českého stavovské-

8) Státní ústřední archiv, ČDK II. A 1, kartony č. 25-28; označení "Elaboratum Bohemicum" je podle uspořádání kodif. materiálů možno chápat - přesně vzato - v dvojnásobném slova smyslu: jednak v užším tak, jak původně vzniklo, jako označení pro onu partii osnovy, která byla plodem první fáze kodif. práce a obsahovala prvých 7 rubrik; jednak - mimo jiné i zásluhou pozdější, právě citované literatury - jako označení i pro to, co k těmto původním 7 rubrikám připojila až do úplného vyčerpání látky o veřejném právu druhá etapa kodifikační práce po r. 1720 (srov. ještě i níže v textu). Laskavostí dr. J. Pražáka CSc. bylo mi sděleno, že v knihovně pražského kláštera křižovníků se nalézá pod sign. XXXIV. D 7 rukopis, který je podle - zatím předběžné (do redakční uzávěrky tohoto příspěvku) - prohlídky zřejmě přípravným materiálem pro kodifikaci; k jeho úplnému zhodnocení bude možno, jak doufám, vrátit se na jiném místě.

9) Srov. zejm. O t t, l.c., 278; rubriky vypracované po r. 1720 jsou v kodif. materiálech také častěji označovány ne jako součásti "českého elaborátu", ale jako součásti "první části" ("pars I.") osnovy (srov. předchozí pozn. o dvojnásobném významu označení "český elaborát"). V ČDK II. A 1 jsou uloženy i zlomky započaté práce na třetím dílu, který měl být věnován procesním otázkám - srov. k tomu všeobecně J. Kloub, "K reformním snahám v českém soudnictví kolem r. 1730", Právněhistorické studie 11, 1965, 29 a n.

10) Op. cit. v pozn. 1.

ho povstání.¹¹⁾ Takovýchto reminiscencí nebylo, jak známo, v Obnoveném zřízení právě málo. Nejpatrněji tato snaha vystupuje v osnově hned v úvodních ustanoveních českého elaborátu, která ve shodě se systematickou Obnoveného zřízení byla věnována dědické posloupnosti vládnoucí dynastie, tedy jedním slovem českému trůnnímu právu.

Argumentace, které bylo v českém elaborátu použito na podporu tohoto stanoviska a kterou obsahuje důvodová zpráva k osnově revidovaného zemského zřízení, jež spolu s dalšími přílohami tvoří nedílnou součást elaborátu, nemá zcela jednotný ráz. Jakýmsi všeobecným základem všech úvah směřujících tímto směrem byl důraz kladený na dobu, která od českého povstání již uplynula. Tento časový úsek mohl prý vícekrát poskytnout příležitost k porušení věrnosti vládnoucímu rodu a nestalo-li se tak, je to jistě dostatečným důvodem k tomu, aby českého povstání a jeho neblahých následků nebylo již vzpomínáno. Na důkaz, že tomu tak skutečně je, uvádí důvodová zpráva řadu událostí převahou válečných a vojenských, v neposlední řadě pak i takových, jejichž dosah byl omezen více méně jen na české domácí poměry. V jedné řadě se v tomto výčtu ocitají vedle sebe opakující se francouzské a turecké války, švédské vpády, vojenské akce odehrávající se v Bavorsku, nepřátelství ze strany Saska a další "solicítace" a "revolty", jak se důvodová zpráva vyjadřuje; příležitost k porušení věrnosti vidí však český elaborát - což je jistě nadměrně zajímavé pro dnešního pozorovatele - i v selských bouřích a naopak za významný důkaz osvědčené oddanosti vydává poměrně drobnou a málo významnou epizodu, jakou bylo spálení francouzských buřičských listů u staroměstského pranýře v r. 1689. Český elaborát nepochybuje dále o tom, že příčiny vyvolavší před časem stavovské povstání byly již dávno překonány zavedením katolického náboženství, jakož i tím, že většina osob provinivších se tehdy odešla ze země a že jejich rodiny v emigraci již většinou vymřely; nemá proto prý smyslu stále připomínat viny mrtvých a pomíjet zásluhy živých. Ostatně prý i v průběhu samotného povstání osvědčila řada šlechtických rodů věrnost, což uznalo i Obnovené zřízení a stejně tak prý se zachovaly i některé "komunity", jak se elaborát vyjadřuje, maje na mysli pražskou kapitulou a některá města jako Plzeň, Budějovice a Pelhřimov.¹²⁾

Druhým hlavním argumentem byla snaha prokázat, že od připomínek stavovského povstání upustila v některých svých oficiálních projevech i nejvyšší místa, především panovník sám. K podpoře tohoto svého tvrzení uvádí osnova jednak potvrzení privilegií, které udělil Ferdinand III. Starému městu pražskému po známé a úspěšné obraně proti Švédům

11) Tamtéž, 477.

12) Fol. 1 - 4 důvodové zprávy.

v r.1649, jednak pak dokument, který svým obsahem zní v těchto souvislostech poněkud podivně a probouzí tak zvědavost hned v několikerém směru. Je to reskript ze 16. září 1709 dotýkající se nepřímých daní, zejména spotřební daně z piva. Důvod, proč byl tento reskript citován spočíval v tom, že v jeho textu byla obsažena pasáž, v níž se o českém povstání hovořilo jako o rebelii, která byla již dřívějšími panovníky dávno odkázána v zapomenutí a proto se v něm také zakazovalo všechno "vytýkání a vzpomínání tohoto dávno zapomenutého pochybení českých stavů."¹³⁾

Zařazení zmíněného reskriptu mezi přílohy českého elaborátu, a to hned do čela těchto dokladů (s pořadovým číslem 2), mělo však zřejmě ještě jiný smysl, než ten, na který ukazovalo právě uvedené místo v jeho textu. Reskript měl totiž v době svého vydání v Čechách nepoměrně větší ohlas než jiné akty stejného druhu. Zejména vysoká velkostatkářská šlechta, pro niž vaření piva, jak známo, bylo významnou složkou patrimoniálního hospodářství, jej přijala s velkým uspokojením, ba s pocitem vítězství.

K plnému pochopení toho, proč tomu tak bylo, je třeba říci - i za cenu určité odbočky - několik slov na okraj. V dotčeném dokladu byli jmenováni dva úřední hodnostáři, Bořek a Schönfelder, kteří oba zastávali významné funkce v úřadu deputovaných nad pivním tácem a solí, což, jak ukazuje již název, byla významná berní instituce pověřená správou nepřímých daní. Z obou jmen, zejména prvé není v historické literatuře neznámé:¹⁴⁾ kryje se pod ním Jan Kryštof Bořek, který byl českého původu a zastával mimo jiné i významné místo jednoho ze sekretářů vídeňské dvorské komory. Byla to tedy osobnost mnohostranně činná v tehdejších veřejném a úředním životě.

Nedlouho před započatím kodifikačních prací vyvolal Bořek aféru, jež hluboko rozvířila veřejné mínění v kruzích tehdejší české šlechty. Bořek nebyl tuctový člověk. Byl to vysoce vzdělaný byrokrat, poučený merkantilistickou literaturou, mající patrně jako mnoho jemu podobných svoje vyhraněné mínění o stavovských privilegiích šlechty. Zmíněnou aféru rozvířil tím, že se dostal do sporu s nejvyšším purkrabím, kterým tehdy byl hr. Heřman Jakub Černín, o pivo vařené v purkrabském pivovaru. Bořek v obsáhlé, blíže však neznámé dedukci,¹⁵⁾ podané císaři,

13) "...die Von Unsern glorreichsten Vorfahren in Unsern Erbkönigreich Böhme schon längst in die Vergessenheit gestellte Rebellion" ; srov. k tomu K a l o u s e k, l.c., 477 (v pozn.) a dále J. M u k, Po stopách národního vědomí české šlechty pobělohorské, Praha 1931, 158 (odkud vzat i citát českého překladu reskriptu).

14) Srov. zejm. J. K l e p l, Královská města česká počátkem 18. století, ČCH XXXVIII. (1932).

15) Její obsah reprodukuje však v podstatných bodech výše cit. reskript.

prý tvrdil, že toto pivo podléhá nepřímé spotřební dani, tedy onomu známému pěnálnému pivnímu tácu, který byla povinna podle Obnoveného zřízení platit města. To byl ovšem frontální útok na šlechtická privilegia a v každém směru odvážný krok byrokratického povýšence, za kterým nebyla patrně jen averze k aristokratickým výsadám a služební horlivost, ale možná i souvislosti další. Dvůr však Bořka - alespoň pro tentokrát - nechal padnout, podrobiv jeho jednání ostré dťtce a označiv je dokonce za "crimen perduellionis". Odvážný arivista tím však příliš postižen nebyl, jak ukazuje jeho další kariéra. Významné bylo zejména to, že šlechta v Bořkově pokusu rozšířit výnosový základ nápojové daně viděla nevhodnou připomínku bělohorské porážky a, jak ukazuje výše dotčený reskript, i snahu atakovat její privilegia právě z této strany. Tím spíše ovšem pochopíme, proč vydání reskriptu považovala naopak za svoje vítězství a zřejmě i za jakési všeobecné potvrzení svých daňových výsad, které ovšem zmínky o Bílé hoře činily tím cennějším.

Uvážíme-li tedy, že právě sklonem 17. a počátek 18.stol. byly dobou, kdy panovník a jeho dvorské okolí se snažili v několika po sobě jdoucích vlnách reformovat dosavadní berní systém, opřít jej o nepřímé daně a vyloučit tak jakýkoliv vliv stavů na ukládání daní, nedivíme se příliš takovémuuto postoji, jakož i tomu, že pražská kompilační komise toto zdánlivě odlehlé rozhodnutí umístila na tak důležité místo mezi přílohami k osnově revidovaného zemského zřízení.

Snaha o zahlazení všech zmínek o českém stavovském povstání prodělala zřejmě v průběhu kompilační práce v české komisi určitý vývoj a nebyla patrně hned od počátku zastávána v tak vyhraněné podobě, jak tomu nasvědčuje hotové znění českého elaborátu.¹⁶⁾ Dochované doklady neodrážejí naprosto jasně všechna tato zákulisní jednání. Přece však z nich můžeme vyčíst, jak asi tento záměr zvolna krystalizoval a jak nabýval na rozhodnosti. Bez zajímavosti není ani to, že česká komise se snažila v tomto směru podpořit svoje záměry i podobným míněním komise moravské.¹⁷⁾ Na jisté názorové kontraverze, blízké nepochybně tomuto předmětu, ukazuje i tvrzení, obsažené v důvodové zprávě, z něhož

16) Mezi kodif. materiály v ČDK se zachovala i složka volných listů (na rozdíl od ostatních kodif. materiálů, které mají podobu brožurových sešitů), která zřejmě představuje jakýsi přípravný náčrt a která se v úvodním článku zmínkám o bělohorských událostech nevyhývá, nýbrž naopak je připomíná: "... § 1 Demnach zu Anfang des jüngst verwichenen Saeculi die unstrittig hergebrachte Erbgerechtigkeit der königlichen Stamma und Geblüts durch gefährliche Calumnien und Betrug angetastet, und in Zweifel gezogen worden..."

17) "...dass also wann.... Marggraffthumb Mähren der allerunterthänigsten Hoffnung ist, dass in der allda neueinrichten kommanden Landes Ordnung alle Meldung der Rebellion und dergleichen die über Menschen Gedenccken eraltete Unruhr anzeugenden Terminorum aussgelassen werden solle....".

vyplývá, že během jednání o těchto úvodních ustanoveních dotýkajících se dědické posloupnosti vládnoucí dynastie, se v komisi ozvaly i servilní hlasy, které oponovaly tomu, aby v osnově byla zmiňována zlatá bula Karla IV. (které se ostatně dovolávalo i Obnovené zřízení), a to prý proto, že se tím vzbuzuje dojem, jakoby dědičné právo vládnoucího rodu bylo třeba teprve zdůvodňovat.¹⁸⁾

Jedním ze samozřejmých předpokladů každé legislativní práce, který přirozeným pořádkem věcí stojí zpravidla v čele příprav každého takového záměru, je otázka rozsahu, ve kterém má připravovaný zákon platit. Toto pravidlo však pro práci české kompilační komise - což nepochybně stojí za zmínku - neplatilo. Bylo již řečeno, že kodifikační úsilí, které započalo ustavením pražské a moravské kompilační komise, mělo přinést mimo jiné i teritoriální unifikaci v poměru mezi právem platným na Moravě a v Čechách. Způsob, jakým tento úkol měl být realizován, byl současně vyznačen tím, že moravská komise byla podřízena pražské, zvláště pak v tom smyslu, že měla do Prahy zasílat svoje elaboráty, což také ve skutečnosti činila. Dochované kodifikační materiály dovolují dále soudit na to, že elaborát moravské komise byl hotov poměrně brzo, tedy v průběhu první etapy kodifikační práce po r. 1720 a že také pražská komise k němu přihlížela, zejména když po opětovné reaktivaci v dvacátých letech pokračovala ve své práci.¹⁹⁾

Na Moravě chápali nepochybně svůj úkol tak, že mají vypracovat osnovu revidovaného zemského zřízení, které bude sice obsahově unifikováno s českým, které však zároveň bude vydáno jako samostatný legislativní akt. Tomu nasvědčovalo ostatně i znění původních instrukcí, podle něhož měla unifikace mezi Čechami a Moravou respektovat právě odlišnosti v institucionální struktuře moravských zemských úřadů. V Praze však měly zřejmě stanovisko poněkud jiné. I když dochované kodifikační materiály nepodávají o tom zcela jednoznačný obraz, nemůže být pochyb, že pražská komise sledovala zřejmě od počátku záměry poněkud jiného druhu. Počítala patrně jako s reálnou možností, že nový zákoník bude mít širší dopad, než je takový, který by byl vázán toliko na Čechy. Za stejně nepochybné je možno považovat to, že určitou roli přitom hrál důraz na státoprávní svébytnost celého českého státu, tedy celé České koruny. Je to ostatně naprosto přirozené v době, jejíž atmosféra, jak to jasně ukazuje i readmise českého hlasu v kurfiřtském kolegiu a celá řada dalších projevů státoprávního patriotismu i v soudobé právnícké literatuře, musila být naplněna takovými tendencemi.²⁰⁾

¹⁸⁾ Fol. 6 důvodové zprávy.

¹⁹⁾ K poměru obou komisí: H a r r a s o w s k y, l.c., 19-20, K a l o u s e k, l.c., 475; elaborát mor. komise je uložen rovněž v ČDK II. A 1 a svědčí na mnoha místech o tom, že poměr obou komisí byl vskutku takový.

Budeme tedy asi pravdě nejbližší, řekneme-li, že v kodifikačních pracech se tak protínaly varianty několika řešení, při čemž asi žádné z nich nepočítalo v plném slova smyslu s tím, k čemu kodifikační práce podle původních záměrů měla vést, totiž s vydáním dvou, třeba obsahově blízkých, jinak však formálně oddělených zemských zřízení, tedy zemského zřízení pro Čechy a zemského zřízení pro Moravu.²¹⁾

V určité době, i když nedovedeme zatím říci, kdy to přesně bylo a můžeme se jen domnívat, že tento záměr souvisel tak či onak se samotným zahájením kodifikační práce, se v českém kompilačním kolegiu uplatnil zřejmě názor koncipovat osnovu nového zemského zřízení jednotně pro celý český stát, tedy pro celou korunu a jí inkorporované země.²²⁾ Tato tendence se však trvale neprosadila. Značný podíl na tom nepochybně musily mít obtíže, které se tu patrně záhy objevily a se kterými, jak se můžeme domnívat, původní záměr nepočítal. Rovněž spíše výsledkem určitého tušení, než výsledkem úsudku opřené o jednoznačné doklady může být tvrzení, že to byla především komplikovaná právní problematika Slezska, která tu mohla hrát významnou roli.²³⁾

Z tohoto pravděpodobného původního záměru zbyla pak v konkrétní kodifikační práci snaha poněkud jiného zaměření, která však trpěla celou řadou technických i věcných nedostatků. Byla to snaha orientovat novou osnovu jaksi společně jak pro Čechy, tak pro Moravu. Ani tady nelze s jistotou říci, jaké představy měli kompilátoři o přesném provedení svých plánů, především nelze říci, do jaké míry v tomto rámci sledovali i nadále možnost publikovat zemská zřízení pro Čechy a Moravu odděleně.

Faktem zůstává, že kodifikační materiály, zejména v té podobě, jakou jim dala obnovená kompilační práce v dvacátých letech 18. stol., počítaly s tím, že v osnově, která byla tehdy vypracována, bude text formulován tak, aby v jeho ustanoveních byla zároveň řeč i o Moravě.²⁴⁾ Kodifikační úsilí pražské komise směřovalo, zdá se tedy, k urči-

20) K tomu nejnověji J. K l a b o u c h, "Musejní rukopis "Observationes super vindicias" a jeho význam v právní literatuře doby pobělohorské". Časopis Národního musea, 132 (1963), 86 a n.

21) H a r r a s o w s k y, l.c., 16.

22) Ukazuje na to shora (pozn. č. 16) již dotčená složka volných listů nadepsaná výmluvně "Von der Erb-Succession im Königreich Böhme und dessen incorporirten Landen".

23) Dotýká se toho, aniž však cituje doklady, J. K a p r a s v přehledné stati: "Český stát a centralizace zemí habsburských", Praha 1918, 44.

24) V kodif. materiálech je pro to dokladů celá řada, a to jak v oněch původních 7 rubrikách ("český elaborát" v užším smyslu), tak i v později vypracovaných částech osnovy. Zpravidla ke každé zmince o českém království je připojen hned i dodatek o markrabství moravském.

té asymetrii, spočívající v tom, že vedle plánu vypracovat osnovu vybavenou jakousi nadřazenou platností a společnou v něčem pro Čechy a Moravu, nebylo zcela upuštěno ani od záměru věnovat samostatnou pozornost jen Moravě.²⁵⁾ Slezsko zůstávalo ovšem zcela stranou; je to tedy jeden ze zajímavých, byť nepřímých dokladů, jak koncem 17. a počátkem 18. stol. se počínaly uvolňovat kontakty mezi ním a ostatními zeměmi historického českého státu.

Že tu nešlo jen o prázdné úvahy vyplývající snad jen z nedostatku legislativní rutiny, na to ukazuje nejlépe způsob, jakým se tyto otázky dotýkaly obsahové stránky některých míst českého elaborátu, zvláště pak významných rubrik o zemských sněmech a o privilegiích zemských stavů. Je to zejména rubrika o privilegiích zemských stavů, která v tomto smyslu upoutává především naši pozornost. Již sama skutečnost, že v osnově byla takováto rubrika, kterou Obnovené zřízení neznalo, je toho dostatečným dokladem. Není proto také divu, že si této okolnosti povšiml již Kalousek, který považoval český elaborát v tomto směru dokonce za natolik významný, že dotčenou rubriku spolu s výňatky z příloh k důvodové zprávě otiskl ve svém známém spisu o českém státním právu.²⁶⁾ Kalouska přitom zajímala nejvíce skutečnost, že pražská kompilační komise, chtějíc zdůvodnit svoje návrhy, zařadila do příloh k důvodové zprávě kodifikačního elaborátu doklady z doby předbřeznovské. Toto Kalouskovo stanovisko mělo samozřejmě svoje dobové pozadí a úzce souviselo s polemikami vedenými v druhé, ale i v první polovině minulého století o pojmu nepřetržitosti českého státního práva, jakož i o tom, jak má být chápán jeho obsah. Šlo tu o důraz kladený na to, že české povstání neotřáslo všemi stavovskými privilegii, ba naopak, že tato privilegia byla znovu potvrzena a že tedy nadále i platí. Z tohoto zorného úhlu se tedy významným musilo jevit, že český elaborát,²⁷⁾ stejně jako česká státoprávní publicistika v minulém století - a podobně i stavovská opozice na českém předbřeznovém sněmu - se dovolávaly reskriptu Ferdinanda II. z 29. května 1627,²⁸⁾ jímž byla zemská privilegia, pokud neodporují Obnovenému zřízení, potvrzena, aniž však byl přesně udán jejich výčet.

Význam tohoto místa českého elaborátu spočíval asi skutečně v tom, že česká kompilační komise chtěla do osnovy zemského zřízení zařadit

25) Ukazuje na to fakt, že i na počátku dvacátých let byla na Moravě jmenována druhá kompilační komise, která také samostatně pracovala; k jejímu složení K a l o u s e k, l.c., 475 v pozn.

26) L.c., 618 a n. (přílohy) a 477-8.

27) Byl citován jako doklad č. 232 mezi přílohami k důvodové zprávě.

28) K a l o u s e k, l.c., 438.

návrh takového ustanovení, v němž by byla potvrzena stavovská privilegia a v němž by bylo současně vymezeno o jaká privilegia obsahově jde. Zřejmě tu měl být opravdu vyvážen onen nedostatek, kterým trpěl právě dotčený reskript, v němž, jak bylo řečeno, zemská privilegia byla sice obecně potvrzována, konkrétně však nebylo uvedeno o jaká z nich jde. Zdá se to být tím pravděpodobnější, že v podobném potvrzení, kterého se dostalo za podobných okolností o rok později Moravě, byl ke konfirmaci stavovských privilegií připojen vskutku podrobný seznam potvrzovaných privilegií.²⁹⁾

Jestliže tedy Kalouska na českém elaborátu nejvíce zajímala - možno říci - formálně juristická otázka nepřetržitosti českého státního práva, pak ovšem interes dnešního badatele je zaměřen jistě šířeji: bude se nepochybně obracet především oním směrem, ve kterém by bylo možno z dotčených dokumentů co nejvíce vyzískat pro poznání doby, kdy český elaborát vznikl, jakož i pro odhalení společenských zájmů, které odrážel. Ani okamžik jistě nelze pochybovat, že všechna tato ustanovení se nedostala do českého elaborátu náhodou. Zájem určitých kruhů české šlechty (samozřejmě ve smyslu teritoriální a nikoliv jazykové příslušnosti) se tu odráží natolik nezastřeně, že jej jistě není potřeba teprve zdůrazňovat. Necelých sto let po Bílé hoře byl tak tedy činěn pokus napravit alespoň malým dílem to, jak tvrdě tehdy dopadla ruka vítězova na poraženou zemi. A nebyla to jen snaha vymýt z textu zemského zřízení potupné reminiscence na tyto události; právě probíraná rubrika o stavovských privilegiích to ukazuje dostatečně jasně. Nepochybíme patrně ani tím, řekneme-li, že dotčená ustanovení, nebo lépe řečeno jejich osnova, jsou zároveň i dokladem toho, že v řadách této šlechty existovala na počátku 18. stol. nejen určitá vyhraněná třídní a kastovní mentalita, nýbrž i určité prvky stavovského vědomí, které ovšem nelze v ničem, chceme-li je objektivně posuzovat, srovnávat a podobnými projevy z doby předbělohorské. Právě naopak skutečnost, že se tu setkáváme s těmito jevy v době nejčiřejšího absolutismu, jaký u nás panoval na počátku 18. stol, dodává jim nečekaný kolorit.

Zejména poučné je uvést v této souvislosti alespoň některé z oněch privilegií, která se ocitají na seznamu výsad, jež měly být v dotčené rubrice potvrzeny:³⁰⁾ je to především právo volby panovníka, omezené samozřejmě vším tím, co přinesl pobělohorský vývoj, přece však jen zmíněné, právo na královská regalia, která si panovník výslovně nevyhradil, což se dotýkalo zejména práva horního, záruka, že král bez dostatečných příčin neodveze z Čech korunovačné klenoty, zemské desky

29) Tamtéž, 439, 603.

30) Srov. tamtéž edici této části českého elaborátu, zejména str. 619-20.

a korunní archiv, práva dotýkající se zahraničních lén, záruka, že král bude svou pravomoc vykonávat prostřednictvím české dvorské kanceláře, zajištění stavovské ústavy, pokud šlo o počet stavů a jejich práva, záruka řádného soudního řízení a záruka integrity zemského soudu, jakož i ostatních zemských úřadů, zajištění práva stavů být slyšeni ve věcech dotýkajících se celé země, záruka, že o měnových záležitostech, o daních a zcizování statků náležejících ke koruně bude jednáno na řádných sněmech a další a další. Na období, ve kterém panovnický absolutismus spěl v minulosti našich zemí ke svému vyvrcholení, je toho tedy opravdu dost!

Nejde však jistě jen o to podávat výčet všech těchto věcí. Spíše je třeba si klást otázku, jaké podmínky mohly rozhodovat o tom, že právě v této době mohla v kruzích české šlechty vzniknout snaha uplatnit v souvislosti s kodifikačním úsilím návrh takovýchto ustanovení. Hledání odpovědi na tuto otázku usnadní patrně nejvíce to, obrátíme-li ještě jednou pozornost k osnově, zvláště pak k rubrice, která následovala hned na dalším místě, totiž k rubrice o zemských sněmech. Kodifikační elaborát byl v tomto bodě zvláště obsažný. V jistém smyslu je možno říci, že to, co se nám tu zachovalo, je jakýmsi monografickým dílkem o českém sněmování na počátku 18. stol., kde zejména v důvodové zprávě je podrobně vylíčeno složení sněmu, ceremoniál sněmovních schůzí, způsob jednání apod. Osnova vlastních ustanovení je pozoruhodná především tím, že se tu v jistém smyslu opakuje to, s čím jsme se setkali již výše u stavovských privilegií a co tedy však dostává poněkud jinou podobu, směřující k tomu, aby byla přesně vymezena pravomoc sněmu, mimo jiné zvláště ve finančních a daňových věcech.³¹⁾ Ne méně pozoruhodné je, že v úvodu k těmto ustanovením se osnova výslovně zmiňuje i o generálních sněmech, tedy o zastupitelské instituci, která měla tak významné místo v předbělohorských událostech a která tehdy reprezentovala celý český stát, celou Českou korunu.³²⁾ Jsou-li tyto části osnovy zajímavé, pak nepochybně platí totéž, ještě ve větší míře o dokladech, které k nim cituje důvodová zpráva: vedle excerpt z Goldasta,

31) "... als lassen es nicht allein hiebei gänzlich bewenden, sondern sein auch gnädigst geneigt, nicht allein die Materiam aller Gaben undt Steuern, wie auch deren Arth und Weis modum coelectandi, exequendi, wie nicht mündel Ab- undt Zuschreibung der Ansässigkeit, Eintheilung, Exemptiones und dergleichen...auf denen Landtügen proponiren und abthuen zu lassen...."

32) ".... Nachdem nicht allein Unserer gesambten besonders aber der Cron Böheimb undt hierzu incorporirten Landen allgemeine Nothdurfften, sondern auch verschiedene andere Unser Erbkönigreich Böheimb allein undt des Marggraffenthumb Mähren auch besonders angehende Geschäfte auf offenen Landtügen vorgenommen zu werden pflegen, also dass zu weilen alle, besonders die incorporirten Länder undt denen es von alters Hero zukommet zu einem allgemeinen Landtag beruffen werden und durch Wahl instruirte abgeordnete Gesandte erscheinen müssen..."

je tu uváděna stavovská konfederace z r. 1620, Stránský, jakož i dokument vztahující se k osobě "zimního krále", Fridricha Falckého.³³⁾

Všechny tyto okolnosti jistě nelze vysvětlit, aniž se dotkneme souvislostí, které přesahují východiška kodifikační práce. Jde tu ovšem jen o přesah zdánlivý; ostatně o většině těchto věcí byla již tak či onak učiněna zmínka. Nesporné projevy stavovského vědomí, se kterými se v osnově setkáváme, nelze patrně chápat jinak, než jako nálady, které v kruzích české šlechty, mohla uvolňovat aktivita, která, jak bylo již řečeno, je příznačnou pro činnost ústředních úřadů na zemské i centrální úrovni od konce předchozího století. Její smysl byl samozřejmě jiný, kamerální a hospodářskopolitický, tak, jak to odpovídalo finančním potřebám tehdejšího panovnického absolutismu. Tato aktivita jistě ve svých konečných důsledcích znamenala posílení absolutismu, jak to ostatně dostatečně jasně ukazují počátky soustavně pěstované hospodářské politiky, které spadají do této doby i její merkantilistická inspi- race. Ukazuje to ostatně i řada dalších věcí, mimo jiné i ostré kritické projevy namířené ze strany byrokratů-kameralistů na šlechtická privilegia, v nichž se zcela nepokrytě hovoří o tom, že tyto výsady škodí státnímu ústrojí a v nichž se tak tedy ozývají hlasy, které bychom v této době očekávali spíše v západní Evropě, než ve Vídni či v našich zemích. Ovšem celý tento pohyb stejnou měrou uvolňuje i druhý proud, ve kterém se odráží něco jiného; v první řadě to, že absolutismus neměl v předchozích desetiletích úspěch se svými finančněpolitickými plány a že neuspěl zejména ve své snaze oprostíti zcela svoji finanční politiku z vlivu šlechty a zemských sněmů. To souviselo především s tím, že se nepodařilo kolem poslední třetiny 17. stol. prosadit zavedení nepřímých daní a že hlavní páteří příjmových zdrojů zůstávala od sněmů postulovaná kontribuce.³⁴⁾ Tento stav donucoval tedy v jistém smyslu dvůr k tomu, aby se stavovským elementem počítal i nadále jako s určitým partnerem ve svých finančních plánech. To ukazovaly pak i snahy velkoryse reformovat finanční politiku, jak se s nimi setkáváme právě na přelomu 17. stol. Iniciativa, kterou tehdy vídeňská centrála od zemských institucí vyžadovala, vedla v jednotlivých zemích, zejména pak v Čechách, k návrhům vytvořit - mimo jiné - reprezentativní orgán, jakýsi kongres zástupců jednotlivých zemí, který by se scházel a řešil hospodářskopolitické a samozřejmě i finanční otázky.³⁵⁾ Tato snaha sa-

³³⁾ Jsou to z příloh k důvodové zprávě doklady č. 238, 258 (Goldast), 239 (konfederace), 241 (Stránský), 250 (Fridrich Falcký).

³⁴⁾ J. P e k a ř, České katastry 1654-1789, Praha 1932, na celé řadě míst, zejm. str. 38 - 39, 101-4; za zmínku stojí i to, že právě do let, kdy v Čechách počala svoji práci kompilační komise, spadl i jeden z nejdůraznějších útoků tohoto druhu (str. 61 a n.).

ma o sobě měla ovšem dvojí stránku: i když na jedné straně nepochybně probouzela pocity zdůrazňující význam sněmů a stavovské reprezentace, a to zřejmě i na vyšší, než jen zemské úrovni, bylo by bývalo uskutečnění těchto návrhů vedlo na druhé straně jiným směrem, totiž nepochybně k určité anticipaci oněch účinků, které měla pozdější josefinská a tereziánská byrokratická centralizace.³⁶⁾

Jak již bylo vícekrát zdůrazněno, nepodává osnova vždy a ve všem jednotný a myšlenkově do důsledků propracovaný obraz. Od dokladů podobného druhu to však sotva můžeme očekávat. S něčím podobným se setkáváme i v právě dotčené rubrice o sněmech, která stejně jako je příkladem určitých projevů stavovského vědomí nebo alespoň pokusů o ně, je rovněž tak i dokladem toho, jak počíná pronikat i nové pojetí sněmu, nikoliv jako reprezentativního orgánu, nýbrž jako shromáždění, které je určeno tomu, aby na něm byla projevována panovníkova vůle.³⁷⁾ K příznačným rysům elaborátu, jakož i doby, ve které vznikal, však náleželo to, že tento rozpor nebyl pociťován.

Ne méně pozoruhodnými jsou i další rubriky osnovy, v nichž mělo být upraveno postavení jednotlivých stavů, každého zvlášť. Pozoruhodným je tu především to, že osnova se zaměřuje nikoliv ke stavům šlechtickým, nýbrž ke stavu duchovnímu a městskému. Zejména rubrika o duchovním stavu je v českém elaborátu dílem, které již pro svůj rozsah³⁸⁾ by si zasloužilo patrně samostatné pozornosti. V krátkém příspěvku je všechny věci, které jsou tu dotčeny, sotva možno probírat. V každém směru je však nutno alespoň zaznamenat celkový dojem, který tato rubrika v čtenáři vyvolává a který je nepochybně takový, že její ustanovení překračují obsahově to, co bychom od nich podle celkového rozvržení i podle jejich místa v systematické osnovy očekávali: nejde tu totiž zdaleka jen o to upravit práva duchovního stavu jako stavu, nýbrž v jistém smyslu i o úpravu všeobecných otázek náležejících do oblasti poměru státu a církve, jak bychom asi řekli, vyjadřující se v duchu terminologie daleko pozdější.³⁹⁾ Nechybí zde např. zmínky o jurisdikci

35) K. K r o f t a, Snahy o společný sněm zemí domu rakouského v l. 1526-1848, Praha 1917 (zvl. otisk z "Osvěty", roč. XLVII.), 59 a n. V. U r f u s, Zdomácnění směnečného práva v českých zemích a počátky novodobého práva obchodního, Praha 1959, 48-9.

36) K r o f t a, op. cit.

37) Hovoří se o tom v důvodové zprávě k rubrice o sněmích: sněmy jsou prý nejen výsledkem stavovských privilegií, nýbrž i příležitostí k tomu, aby panovník na nich mohl projevit svoji "Landes-Väterliche Gnade und Hulde" a stavové aby mohli osvědčit svoji "devoci".

38) Je to rozsahem absolutně největší část kodif. materiálů.

39) Není bez zajímavosti, že pro toto pojetí rubriky o duchovním stavu se dostala česká komise do polemiky i s moravskou kompilační komisí.

papežské kurie, o visitaci řádů, o provinčních synodách, o výkonu rozhodnutí církevních soudů, o záležitostech církevního majetku, o mrtvé ruce a o problémech extrakomerciality církevního jmění atp. Vcelku je možno říci, že se tu patrně ocitáme již u jednoho z kořenů, z něhož vycházely pozdější tereziánské a josefinské úpravy. Osnova českého elaborátu tedy ukazuje, že naše představy, které v této době spojujeme běžně s neotřesitelností nezávislého postavení církevní moci vůči státu, mohou v konfrontaci s konkrétním materiálem vyžadovat nejednu opravu.

Ani tady patrně nepochybíme domněnkou, že zmíněná koncepce rubriky o duchovním stavu je odrazem určitých rozporů, které vznikaly mezi vysokou světskou aristokracií a mezi hierarchií. Nelze ovšem vyloučit ani inspirace jdoucí ještě z jiných stran, mimo jiné snad i od dvora samotného. Stačí v této souvislosti vzpomenout konfliktu, do kterého se krátce předtím na českém sněmu se státní mocí dostal pražský arcibiskup Jan Bedřich z Valdštejna. Že tomu tak asi skutečně bylo, ukazuje ostatně i okolnost, že reskript, kterým byl odbojný hierarcha volán k pořádku, zaujímal mezi doklady k důvodové zprávě této rubriky zvláště významné místo.⁴⁰⁾

Duch, ve kterém je koncipována následující rubrika o panském stavu (v obměně to platí i o rubrice o stavu rytířském) je podstatně jiný. Tady jde opravdu jen o to zakotvit jednotlivá stavovská prerogativa a nic dalšího.

Pro pochopení mentality, která ovládla tvůrce českého elaborátu, však daleko větší význam než výsady jednotlivých stavů má nepochybně veliký důraz, který se všude v osnově klade na symboly české státnosti (např. na korunovační slavnosti)⁴¹⁾ a tím i na význam českého inkolátu.⁴²⁾ Všechna tato ustanovení ukazují jasně na to, že špička tehdejších aristokraticko-feudálních vrstev v Čechách přikládala těmto skutečnostem rozhodující význam. Je to ovšem zároveň i dokladem toho, že pocity určitého státoprávního patriotismu i stavovského vědomí, se kterými jsme měli příležitost se setkat již na jiných místech osnovy, nebyly osamoceným jevem.⁴³⁾ Vše tedy naznačuje, jak velké byla na počát-

⁴⁰⁾ Byl to reskript z 26. února 1694, který byl citován jako doklad č. 62 mezi přílohami k důvodové zprávě.

⁴¹⁾ Zejm. v důvodové zprávě k ustanovením o královské přísaze.

⁴²⁾ Je to patrné na celé řadě míst (např. i v právě uvedené rubrice o duchovním stavu) a samozřejmě především v osnově samostatných ustanovení o inkolátu, která však náležejí již do té partie kodifikačního elaborátu, která byla vypracována až po r. 1720.

⁴³⁾ Nepříznivě v tomto smyslu soudil především M u k, op. cit., který pochyboval o státoprávních pocitech tehdejší šlechty a za kladný rys kodifikačního elaborátu považoval jen to, že v něm byla vyslovena zásada, aby k úřadům byli připouštěni jen rodilí

ku 18. stol. ještě asimilační síla české historické státnosti a jak poměrně rychle tyto myšlenky byly sdíleny i osobami, jejichž rodový původ měl k českým zemím více než prostředkový vztah.

Český elaborát věnoval značnou pozornost i městskému stavu. Anitady nešlo o náhodnou okolnost. V jistém smyslu, zejm. zásluhou dnes již stoleté práce J. Čelakovského,⁴⁴⁾ jsme o motivech tohoto zájmu informováni patrně lépe než o čemkoliv jiném, co rovněž působilo na pozadí českého elaborátu. Bílá hora, jak známo, znamenala důležitý mezník v politických právech královských měst, která tvořila tzv. městský stav. Jejich postavení na sněmu v době pobělohorské bylo omezeno prakticky jen na pouhou přítomnost, což bylo podtrženo tím, že na sněm chodili jen zástupci některých královských měst, kteří se všichni nadto ani celého jednání neúčastnili; rovněž i právo zasedat na sněmu bylo městským zástupcům v určité době dokonce i všeobecně upíráno. Pro ovzduší doby, ze které rostly návrhy české kompilační komise byla však příznačnou již opačná tendence. Města se tehdy snažila tento neutěšený stav alespoň zčásti změnit. K tomu musila pochopitelně přihlídnout i osnova. Učinila to v podstatě na dvou místech, především v rubrice o sněmu. Zvláště v důvodové zprávě se tu široce a dlouze vykládá, proč města mají mít toliko jeden hlas (votum curiatum individuale). Obsahově jde v podstatě o argumentaci známou již z dotčené práce Čelakovského. Zajímavější je však způsob, jakým byla v českém elaborátu koncipována vlastní rubrika o čtvrtém stavu. Jak známo, její znění v Obnoveném zřízení nejen že městům nebylo nikterak příznivé, nýbrž obsahovalo formulace nezakrytě potupné; hovořilo se tu o tom, že stavovská práva měst propadla a že jen milostí panovníkovou jsou města znovu uznávána za zemský stav.

V českém elaborátu je tomu podstatně jinak. Stavovská práva měst jsou tu odvozována ze starobyklých nařízení českých králů.⁴⁵⁾ Právo sněmovní reprezentace se podle doslovného znění textu přiznává všem královským městům a známý pokutní, pěnální pivní ták, tedy nepřímá daň z piva, kterou města měla platit, je tu líčen nikoliv jako trestní sankce, nýbrž jako plat, kterým města se odvděčují za tuto milost. Tyto myšlenky, které byly zčásti obsaženy již v Obnoveném zřízení, jsou

(ovšem samozřejmě jen v teritoriálním slova smyslu) Čechové. Naproti tomu jiné stanovisko, daleko přesvědčivěji rozvinuté zaujal v rozmanitých svých pracích Z d. K a l i s t a, srov. zejm. Úvod do politické ideologie českého baroka, (zvl. otisk přednášky) Brno 1934, 18, 36.

44) J. Č e l a k o v s k ý, "Stav městský na sněm od l. 1692-1723", Časopis Musea království českého, roč. 43 (1869), 261, 267.

45) "....alldieweilen aber von wegen der Standmässigkeit in unserem Erbkönigreich Böhmeib und Marggraffthumb Mähren unsere Hochgeehrteste Haus- und Reich- Verfahrere haylsamblich verordnet..."

tu tedy rozvíjeny otevřeně ve prospěch měst. V dalším pak tato rubrika českého elaborátu přináší ustanovení o deskové způsobilosti měst. Novinkou je zejména to, že je uznávána desková způsobilost, tedy právo nabývat svobodný pozemkový majetek čili šlechtické velkostatky, všech obcí královských měst. Naproti tomu pojetí individuální deskové způsobilosti ve prospěch měšťanů je tradiční, tedy jen pro Pražany (tehdy s výjimkou Hradčan), pro měšťany plzeňské, budějovické, kutnohorské, jakož i, jak osnova uvádí výslovně - měšťany kadaňské. Za zmínku stojí, i to, že osnova připouštěla, aby privilegia poddanských měst byla za určitých okolností kladena do desk. Určitou, ale spíše asi jen technickou, než obsahovou změnou bylo i to, že osnova ignorovala svatováclavskou smlouvu,⁴⁶⁾ která byla naopak výslovně citována ještě v Obnoveném zřízení zemském.

Elaborát české kompilační komise ve své původní podobě, která vznikla v průběhu první fáze kodifikační práce, tedy po r. 1709, resp. 1710, nepokrýval celou onu partii Obnoveného zřízení, která byla věnována ústavnímu a státnímu právu (články uvozené literou A). Členové české komise vypracovali tehdy, jak správně rozpoznal již Kalousek, jen prvních sedm rubrik, tedy onu část kodifikačních materiálů, která zahrnovala ještě i rubriku o stavovských privilegiích. Ve dvacátých letech pak na jejich práci navázala druhá kompilační komise, která zahájila svoje dílo rubrikou o zemských sněmech a pokračovala pak do úplného vyčerpání daného úseku.⁴⁷⁾ V předchozích odstavcích byla tedy věnována pozornost především výsledkům první fáze a z druhé etapy pak ještě rubrice o zemských sněmech. Rozsah krátkého příspěvku další sledování vylučuje.⁴⁸⁾

Závěrem třeba však položit ještě otázku, které z osobností, jež hrály v průběhu obou etap kodifikační práce významnou úlohu, mohly svým vlivem asi nejvíce ovlivnit znění osnovy. Ani tuto otázku není lehké zodpovědět. Obě české kompilační komise byly poměrně početnými tělesy. Jako referenti se v obou fázích uplatnili Jan Josef Löw z Er-

46) Svatováclavská smlouva je prý z velké části již obsolentní; co zbývá má prý větší význam pro oblast práva soukromého než veřejného; tam také bude o těchto věcech pojednáno; svatováclavskou smlouvu je prý možno proto považovat za zrušenou a na její místo má napříště nastoupit zemské zřízení - tj. zhruba asi všechna stanoviska kodifikačního elaborátu. Aby bylo naznačeno, že svatováclavská smlouva má být nahrazena zemským zřízením, byla osnova ustanovení o městském stavu nadepsána "Von dem vierten Stand, nemlich von Bürgerstand, dessen Praerogativen und Vertrag mit denen anderen Ständen."

47) Starší část kodif. elaborátu od mladší je možno pohodlně rozeznat i jinou úpravou vazby, zejm. barvou hřbetů. Pro Kalouskovo tvrzení (l.c., str. 476 v pozn.), že druhá kompilační komise přepracovala znovu znění rubriky o náboženství a o městském stavu, jsem v kodif. materiálech v ČDK oporu nenalezl.

48) Z těchto částí osnovy by pozornosti zasloužila asi především zajímavá rubrika o zákonodárné pravomoci (jus legis ferendae), která obsahuje řadu pozoruhodných formulací.

lesfeldu a Václav Jan Kriegelstein ze Sternfeldu, kteří měli toto místo zajištěno patrně díky své funkci menšího písaře.⁴⁹⁾ Již jejich srovnání naznačuje obtíže, se kterými se tu badatel musí nutně setkat. Löw i Kriegelstein⁵⁰⁾ jsou totiž osobnosti nesrovnatelné, ba do značné míry přímo kontrastující: první vynikající učenec se sklony být polyhistorem, mnohostranně zasahující do soudobého života, druhý téměř neznámý hodnostář původem patrně byrokrat a povýšenec.⁵¹⁾ A přece, pokud jde o jejich vliv na kodifikační práce, jak se zdá, se tyto rozdílly v jejich psychosociálním profilu nikterak zvláště neuplatnily. Dosa- vadní literatura pak, zejména v souvislosti s tím, jak přihlížela k vý- znamu české kompilační práce v celkovém kontextu kodifikačních snah, jejichž výsledkem byl posléze rakouský občanský zákoník, kladla důraz - a jistě právem - na onu složku kompilační komise, kterou tvořili ško- lení právníci a které tu byla zastoupena i vynikajícím představitelem tohoto stavu Neumannem z Puchholzu. Ponecháme-li zatím stranou ty z členů, kteří se do komisí dostali jen jako příslušníci městského sta- vu, zbývají tedy kompilátoři, kteří náleželi šlechtě a kteří i jako představitelé zemských úřadů tvořili to, co můžeme považovat za výkvět tehdejší feudální společnosti v Čechách. O tom, že i oni - a především asi oni v souvislosti s tím, co osnova na řadě míst, zvláště ve své nejstarší části naznačuje - musili mít významný podíl na jejím znění, je sotva možno vážně pochybovat.

Nejvýznamnější postavou v obou komisích byl v tomto směru zřej- mě hr. Jan Arnošt Schafgotsch, pocházející z rodu, který byl v Čechách sice cizí, který však k České koruně měl významné vztahy, prostředko- vané jednak tím, že jádro jeho rodových statků leželo při severovýchod- ním pomezí Čech, jednak i tím, že jeho příslušníci zdomácněli ve Slez- sku, tedy v oné oblasti českého státu, kde důsledky bělohorské porážky měly poněkud jiný průběh než jinde. Schafgotsch byl nejvýznamnějším členem nepochybně i proto, že prošel v této době a i o něco později té- měř všemi nejvyššími zemskými úřady a stal se posléze i nejvyšším pur- krabím. Spojení komise se starou rodovou šlechtou tu reprezentovala pak další jména jako hr. Valdštejn, hr. Vrtba, hr. Štěpán Kinský. Na- proti tomu jiní významní členové, hr. František Karel Přebořovský a hr. Václav Kokořovec, tvořili zřejmě složku poněkud jiného odstínění; zejm.

49) K složení komisí K a l o u s e k, l.c., viz výše v pozn. 1; Löw jako referent je podepsán např. na rubrice o panském stavu; Kriegelstein se takto podepisoval téměř všude.

50) O Löwovi, Kriegelsteinovi, jakož i o ostatních členech kompilační komise, psal naposledy K l a b o u c h, *Osvícenské právní nauky*; str.40 an., 108, 125.

51) K šlechtickým titulům Kriegelsteinovým srov. A.v. D o e r r, *Der Adel der böh- mischen Kronländer*, Prag 1900.

Přehořovský, jehož rodina z poměrně nevýznamných a převahou měšťan-
ských počátků se rychle vyšvihla mezi přední velmože, patřil zřejmě
k oněm novým lidem, kteří chtějí co nejrychleji splynout s rodovou
šlechtou a osvojit si její cítění a zvyky. Staré rody nižší šlechty
v komisích zastupovali Ferdinand František Čejka z Olbramovic, Václav
Hložek ze Žampachu a Václav Arnošt Markvart z Hrádku.

Význam práce české kompilační komise, jak je třeba ještě jednou
závěren zdůraznit, může být sotva do všech podrobností osvětlen ve vý-
kladu omezeném na stručný sborníkový příspěvek. I tak však je možno
zřejmě s úspěchem poukázat na to, co je na této památce nejdůležitější.
Jak již bylo řečeno, souvislosti, které se v českém kodifikačním úsilí
protínají, nejsou jednoznačné: sledujeme-li především jejich český
směr, pak nepochybně dopředí vystoupí ne tolik kodifikační úsilí,
vcelku, a jeho vztahy k pozdějšímu průběhu podobných prací na celora-
kouské úrovni, jako právě český elaborát. Jádro jeho významu je třeba
spatřovat, jak ukázala již právem starší literatura o českém státním
právu, v tom, že jde o výrazný doklad síly, kterou měla myšlenka čes-
kého státu v době, která zároveň byla předvečerem období, v němž prin-
cipy české historické státnosti počaly být ohrožovány centralizačním
úsilím osvíceného absolutismu. Na druhé straně však obsah osnovy, kte-
rou česká kompilační komise na počátku 18. stol. pořídila, přispívá
nepochybně i k hlubšímu poznání vnitřního života tohoto časového úse-
ku, nejvíce pak asi k poznání mentality oněch složek, které tvořily
vrchol sociální pyramidy soudobé společnosti a o nichž zpravidla kromě
několika životopisných dat a údajů o jejich úřadech a hodnostech, víme
stále ještě poměrně málo. I některé významné události dalšího vývoje,
tak zejména protijosefinská stavovská opozice z l. 1790-1, bude patrně
pochopitelnější, uvědomíme-li si co obsahoval elaborát české kompilační
komise, jejímž úkolem bylo na počátku 18. stol. revidovat zemské zří-
zení.

PŘÍLOHA

Přehled jednotlivých rubrik (titulů) kompilační osnovy

	Von der Erb Succession im Königreich Böhmeim ¹⁾
	Von der Erbhuldigung ¹⁾
	Vom Eyd der Königs und den Krönungsfeierlichkeiten ¹⁾ (Von dem Jurament des Königs)
	Von der Religion
původní "Elaboratum Bohemicum"	Von dem geistlichen Stand, dessen Praerogativen, Landesfähigkeit, Subordination und Veräusserung der Geistlichen Güter
	Von dem anderten Stand, nemblich von dem Herren-Stand und dessen Praerogativen
	Von dem dritten Stand in Unserem Erbkönigreich Böhmeim und Marggrafthum Mähren, nemblich von dem Ritter-Stand und dessen Praerogativen (Vom Ritterstand und dessen Praerogativen)(für Böhmen und Mähren)
	Von dem vierten Stand, nemblich von Burgerstand, dessen Praerogativen und Vertrag mit denen anderen Ständen
	Von Privilegien der Landstände (in Böhmen und Mähren)
	Von Landtügen und wie dieselbe gehalten werden sollen
	Von der Gebühr und Schuldigkeit der Inwohner der Königreichs Böhmen in Sachen, so dem Krieg betreffen
	Item von Verbündnissen und Conspirationen dann denen die sich wieder Uns oder Unsere nachkommende Könige in Kriegs-Bestallung einlassen
	Von Belehnung und Annehmung der Ausländer in das Königreich und dem Jure Incolatus
	De jure legis ferendae und von Bestellung der königlichen Landes-Ambter
	Von Jahrmärckten, Schlössern, Festungen, Zoll und Mauten (für Böhmen und Mähren)
	Von Nobilitationen und Wappen-Briefen (für Böhmen und Mähren)

¹⁾ Jak vyplývá z přípisů na obalech, měly dotčené rubriky tvořit dochromady jeden titul, takže rubrika o náboženství by byla v celkovém pořadí označena jako titul druhý.

Von Ertheilung der Gleiten, Legitimation, Moratorien
Privilegien und anderer Regalien (für Böhmen und
Mähren)

Von Bergwercken und Mützen

Von königlichen Procuratore, seinen Ambt et Juribus
fisci

Von Confiscirung der Gütter

Von Unseren Königlichen Land- und Erb-Ambtern und
ihren Juramentis

ZUM VERSUCH EINER REVISION DER LANDESORDNUNG IN BOEHMEN ZU BEGINN DES 18. JAHRHUNDERTS

Valentin Urfus

(Zusammenfassung)

Zu Beginn des 18. Jhs - und dies in zwei Etappen, erstens nach dem J. 1710 bzw. 1709, und sodann zu Beginn der zwanziger Jahre - war in Böhmen eine Kompilations-Kommission tätig, mit der Aufgabe, eine legislative Revision des Landes-Gesetzbuchs durchzuführen. Dieses Gesetzbuch war die im J. 1627, also einige Jahre nach der Niederwerfung des böhmischen Ständeaufstandes erlassene Vernewerte Landesordnung als eine Art Vollendung dieses Sieges. Die Tätigkeit der Kompilations-Kommission ist von einigen Gesichtspunkten aus bedeutsam: vor allem deswegen, weil in ihr offenkundig eine von jenen beginnenden Kodifizierungsbestrebungen zu Worte kam, welche nach einer Fülle von Wandlungen und nach einer Reihe von Jahrzehnten letztlich in die Erlassung des österreichischen Allgemeinen bürgerlichen Gesetzbuchs vom J. 1811 mündeten. Die Studie, deren Zusammenfassung hier gebracht wird, befasst sich jedoch mit anderen Fragen: sie hat zum Gegenstand eine Analyse des Elaborates, das die Kommission zweifellos in der ältesten Phase ihrer Tätigkeit, also nach dem J. 1709, ausarbeitete. Die Aufmerksamkeit der Kommission war zu jener Zeit ausschliesslich auf Fragen des Verfassungs- und Staatsrechts (*jus publicum*) gerichtet. Nur insoferne es unsere Darlegung unbedingt erfordert, wird hier darüber hinaus berücksichtigt, welchen Fortgang die Arbeit an diesen Vorlagen auch in der zweiten Etappe zu Beginn der zwanziger Jahre nahm, als neben der Berücksichtigung des Verfassungs- und Staatsrechts auch ein Kodifizierungsplan für die übrigen Zweige der Rechtsordnung sich abzuzeichnen begann. Ein markanter Zug der Vorlagen der Kompilations-Kommission war vor allem die Bestrebung, vom Worlaut der Vernewerten Landesordnung, welche die Grundlage ihrer legislativen Arbeit bildete, alle schmählische Erwähnungen des niedergeworfenen Ständeaufstandes vom J. 1620 auszumerzen. Ein anderer interessanter Zug des Elaborates ist die Bestrebung, die territoriale Unifizierung des in Böhmen und Mähren (wo zu jener Zeit eine entsprechende Kommission mit entsprechender Aufgabe tätig war) geltenden Landrechtes zustande zu bringen. In der Kompilations-Kommission - ausser dem grundsätzlichen Willen diesen Weg zu gehen - war es jedoch offenkundig nicht Allen klar, wie diese Unifizie-

rung technisch durchzuführen wäre. Wenn wir die Atmosphäre der Zeit in Betracht ziehen, in welcher sich die Kompilationsarbeit abspielte, muss als überaus bezeichnend auch die Bestrebung der Kompilations-Kommission erscheinen, in ihr Elaborat auch Bestimmungen über Standesprivilegien einzubeziehen, wie solche in der Vernewerten Landesordnung nicht enthalten waren. Es dürfte daher kaum als eine Übertreibung bezeichnet werden, wenn wir darin, ebenso wie in dem Nachdruck, den die Kompilations-Kommission auf die Steuerprivilegien des Adels, sowie auf einige Rechte des ständischen Landtages legte, die Ausserung eines späten ständischen Bewusstseins erblicken werden. Der Umstand, dass wir diesen Ausserungen gerade unter den Bedingungen des eben kulminierenden Absolutismus begegnen, muss freilich solche Belege als umso wertvoller erscheinen lassen. Im Elaborat der Kompilations-Kommission kamen zum Vorschein auch unterschiedliche und entgegengesetzte Tendenzen: so z.B. finden wir in den Bestimmungen über den geistlichen Stand offenkundige Spuren dessen, wie im Rahmen der neuen Kodifikation einige wichtige Fragen des gegenseitigen Verhältnisses von Staat und Kirche zu regeln wären, und zwar im absolutistischen Geiste, welcher hier zweifelsohne auch die spätere josephinische Kirchenpolitik vorzeichnet. Die Vorlage beinhaltet auch eine Reihe von interessanten Vorschlägen in Hinblick auf die Stellung der königlichen Städte, was zweifelsohne eine Reaktion auf das zeitgenössische Bestreben der Städte war, eine bessere Stellung zu erlangen, als sie ihnen die Vernewerte Landesordnung zugemessen hatte. Im ganzen kann also gesagt werden, dass die böhmischen Kodifizierungselaborate vom Beginn des 18. Jhs. nicht nur eine interessante Quelle sind, sondern sie sind eine Quelle, welcherin gewissem Sinne geradezu eine Schlüsselbedeutung zukommt und welche besser als das anderweitige zeitgenössische Belegmaterial Auskunft über diese in der tschechischen Geschichte wichtige, wenngleich wenig bekannte und zu wenig gewürdigte und eingeschätzte Zeitperiode gibt.